

պէս ուրիշներն ալ առանձին իրենց շինած մզկիթներուն մէջ թաղուած են, և Վոստանդնուպուլսոյ կրօնական գեղեցիկ յիշատակարանները թափաւորական գերեզմաններուն վրայ կը տեսնուին: Այսպէս կրօնքը մարդասիրութեան կը վարժեցնէ, և աղքատաց տունը իբրեւ յաւելուած մըն է Վստուծոյ տանը: — Հասարակաց կրթութիւն վրայ ալ զուրցենք. իւրաքանչիւր մըզկիթ դպրոց մըն ալ ունի, և գրքատուն մը ուր որ կրնան մտնալ ամէն ուսումնականք: Վիտութիւնը, ըստ Վուրանին վարդապետութեանը, հաճոյ է Վստուծոյ. և մարդկանց մէջ ուսմունքը ծաւալելն է՝ Վստուծոյ տուած բարիքները ծաւալել: Օարմանալի առածներ, բայց պէտք չէ միշտ ազգ մը իր առածներէն դատել:

ք ն ա կ ա ն

ԿԵՆԴԱՆԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ.

Քուն:

Սարգուս զգայարանաց և կամաւոր շարժմանց հանգստեան՝ քուն կ'ըսենք. որով կերպով մը ամէն օր նորոգ կը ծնանինք, և նոր կեանք մը վայելել կը սկսինք: Բայ 'ի աս բնական հանգրստենէն զոր մարդուս և ուրիշ կենդանեաց կու տայ քունը, նաեւ կազդուրող բալասան մըն է, որով մարդուս միտքը կը հանգչի, և հոգւոյն կամ սրտին տաքնապները կը կարճին, օրուան մէջ սրբտին վրայ ըրած այլ և այլ զգացմանց տպաւորութիւնները կը քաղցրանան, և նոր զօրութիւն կու տայ դիմանալու արթնութեան ատեն պատահելու յուզմանց և կրից դէմ: Փիլիսոփայ մը կ'ըսէր թէ՝ «Վերցուր մարդուս վրայէն քունն և յոյսը, և ահաւասիկ ամենէն ողորմելի արարածը կ'ըլլայ»: Այլ յիրաւի, առանց քնոյ մեր դիւրազգածութիւնը կը ջնջուի, և միտքն ալ չկրնար բանիլ:

Թշուառ անձ մը իր վշտացն ու նեղութեանցը դիւր կը դտնայ քնով. քանի քանի անգամ եղեր է որ մէկը ապաւ գայէն յուսահատելով, իր բաղդին անէծքներ տալով կը քնանայ, և առաւօտանց կ'արթննայ իբրեւ նոր կենդանութիւն մը առած, որով իր բաղդին գոյները շատ նուազ տխուր կ'երևցնէ: Վիչ մահապարտ կայ որ հանգիստ քուն ըլլայ. իրենց գլխապարտութեան առջի գիշերները սարսափելի տքնութիւն կը կրեն, և կամ ալ սարսափելի երազներ կ'երազեն: Իսկ ընդհակառակն տեսնուած են այնպիսի անձինք ալ որ քաղաքական պատճառաց համար իրենց դատաւորաց տգիտութեանը անպարտ զոհ եղած, կուսակցաց կատաղութեան և կամ ապշութեան համար դատապարտեալ անձինք որ խաղաղ քուն կ'ըլլան, և աչքերնին կը բանան տեսարան ըլլալու անյագ ժողովրդեան որ խուռն կը վազէ մարդկային արեան հեղմանը:

Հիմակուան բնախոյզք քունը կը համարին շարժական կենաց յոգնած անդամներուն բնական հետեւանքը, որոնք չափաւոր հանգրստեան մը կը կարօտին: Այլ կարօտութիւնը աւելի կը զգանք երբոր լաւ քուն չենք եղած:

Պուիլէէ գաղղիացին կ'ըսէ թէ՝ «Սեր պատերազմաց ատենները բանակին յաճախ բռնի չուոյ մէջ տեսնուեցան զօրականք որ գիշեր ատեն ահաւոր դիպաց մէջ սակաւաժամ հանգիստ մը կ'առնուին, ջրի տղմի մէջ կը պառկէին կարծելով որ քիչ մը հանգստեամբ կը ընան կորուսած զօրութիւնին ստանալ»:

Ինթրիքէն ետքը ամէն կենդանիք քնոյ կարօտութիւն կը զգան, որովհետեւ մարսողութեան համար պէտք եղած ուժը դէպ 'ի ստամոքսին կողմերը աւելի է քան թէ գործարանաց կազմութեան ուրիշ կողմերուն համար: Արբեմն ցուրտը քուն կը բերէ. օգտակար է յիշեցնելը որ եթէ մէկը պարզ օդի մէջ պառկելու ըլլայ և ջերմաչափը սառոյցի աստիճանէն 8 և կամ 9 աստիճան վար ըլլայ, ընդհանրապէս կը մեռ.

նի, ուր ընդհակառակն թէ որ մէկը շարժման մէջ աշխատի՝ կրնայ անվախ ինչուան 40 աստիճան ցրտութեան դիմանալ: Յրտոյն մարդու կեանքը փճացնելու գլխաւոր պատճառը այն է որ բոլոր ուժը կը հաւաքուի գործարանաց կազմութեան ներքին կողմերը, և չարաչար ջղաց ձկտումն կը պատճառէ: Սքալանցանի ցրտով ձեան ու սառոյցներու մէջէն արուեստական քուն բերաւ գորտանց վրայ:

Խորունկ քնոյ ժամանակ մասնաւոր կերպով ըղեղի ներգործիչ զօրութիւնը կը պակսի և միայն կենսական զօրութիւնը կը մնայ վրան: Այնքան քնոյ ժամանակ, և երբոր ըղեղը ներգործիչ զօրութիւնը պահած է, մարդս երազներ կը տեսնէ. ան ատենն է որ ցորեկը հանդիպած դէպքերը երեւակայութեան մէջ կենդանի տպաւորուած ըլլալով՝ նոյն գաղափարները գիշերուան լուութեան մէջ կ'երեւակայէ, և կը ցուցնէ նաև միուշ կերպով մը անծանօթ բաները. մագնիսականութեան երեւոյթներն ալ անշուշտ երազէն շատ հեռաւոր չեն:

Սարկոս Մերելիոս իմաստասէր կայսրը կ'ըսէր. «Մտուածները կը բարերարեն մարդկանց անոնց կարեւոր նպաստը երազներ և պատգամներ պարգևելով: Մտուածոց ինծի համար ըրած խնամոցը մեծ նշանն աս է որ երազիս մէջ սորվեցուցին ինծի դեղեր և կամ հնարքներ իմ ցաւոցս, մասնաւորապէս գլխոյս պտոյտին և արիւն թքանելոյս, ինչպէս որ հանդիպեցաւ ինծի Վայեթա և Արիւսիա՝:

Միշտ վերաբերութիւն մը կայ երազոց ու մարդոյս բարոյական կամ բնական վիճակին մէջ, տարիքին, իրաւունքաց, կրից և առողջութեան նրկատմամբ:

Արբոր քունը բնական պատճառներէ առաջ եկած է, և ըստ մարմնոյն պիտոյից համեմատ կը տեւէ, կազդուրիչ է և ճկուն ու թեթեւաշարժ կ'ընէ զմարդ:

Երակին զարնուածքը աւելի յամր, շնչառութիւնն ալ ոչ այնչափ ստէպ. արեան և հիւթոց շրջանը կը դանդաղի, և փնասակար հիւթոց և աւելորդաց ծորումն ալ կը պակասին: Նզգալապէս մէկ կէտի վրայ ժողովելով զօրութիւնք, մարմնոյն մասանցը մէջ պատշաճ համեմատութեամբ մը կը սփռին. ջղերն ու նեարդքը կ'աշխուժնան, և նորէն կ'արթննայ բնութիւնը: Նոհայն րապէս երբոր քունը արհեստական է, և կամ չափազանց, մարմինը կը տկարացնէ և ծանրամարմին կ'ընէ, զգայաւորանաց աշխուժութիւնը կը կոտրէ և կենսական զօրութիւնքը կը պակսեցընէ. դիւրազգածութիւնը կը գուլնայ, և մարմինը ուժաթափ կ'ըլլայ, թուլամորթ, դիւրամարմին և անկար ամենայն գործողութեանց մէջ: Ղեղին ջղերը լայնելով և անոնց զօրութիւնը կոտրուելով, հոգւոյն գործողութիւնները կը փնասուին, մանաւանդ յիշողական զօրութիւնը: Արպէս զի քունը առողջարար ըլլայ, նայելի է որ սահմանեալ չափէն աւելի չքնացուի. ըստ երեւելի բժշկաց չափահաս մարդկանց համար ոչ վեց ժամէն պակաս քուն պէտք է, ոչ ալ շատ շատ ութ կամ ինը ժամէ աւելի: Հորիզոնական դրքով պէտք է պառկիլ, բայց գլուխը բարձր կէկ դրքով բռնելու է: Ստած քուն ըլլալը փնասակար է. վասն զի ան դրքով՝ ստորին կամ փոքր որովայնին աղեաց մէջի արեան և հիւթոց շրջանը կը դժուարանայ և տղոց և պատանեաց մարմնոյն տձեւութիւն կը պատճառէ: Ստամոքսին ձեւին ու դրքին նայելով, կ'երեւնայ թէ մարսողութեան համար աւելի օգտակար է աջ կողմը պառկիլը, մանաւանդ երբոր մէկը աղէկ մը ուտելէն անմիջապէս քիչ մը վերջը պառկելու ըլլայ: Իսկ եթէ ասոր հակառակ դրքով պառկուի, կերակուրները այնպիսի դիրք մը կ'առնուն որ դժուարաւ աղեաց անցքերէն կ'անցնին, և իրենց քանակովը ստոծանւոյն փոփոխակի շարժմանցը կը փնասեն, որով և սրտին շարժմանցը և երբոր կունկի վրայ կը պառկուի,

1. Խորհրդածութիւնք Մարկոսի Աւրել. Գիրք Թ. պարբ. 27:

շատ անգամ ստամոքսի վրայ ծանրութիւն կամ նեղութիւն կը զգայ մարդ։ Արբոր մարսողութիւնը գէշ կ'ըլլայ, բնականաբար միակերպ մէկ կողմէն մէկալ կողմը կը դառնայ. երբեմն աջ դին, երբեմն ձախ դին, վերջը կռնըկի ու փորի վրայ. դրից այսպիսի փոփոխութեամբ, մարսողութիւնը կը դիւրանայ։

Արկայն գիշերային տքնութիւններն ալ ոչ ինչ պակաս փնասակար են քան չափազանց քունը. վասն զի անով աղետաց կենսական գործողութիւններուն կարգը տակնուվրայ կ'ըլլայ, և գործարանները փնասակար դրբի մէջ կ'իյնան։ Ասով շատերուն կեանքը կը կարճընայ, և այն կարճ կեանքն ալ լի ցաւօք և հիւանդութեամբ։ Աւելի մեծ անխոհեմութիւնը անոնցն է, որ կը կարծեն թէ երկարակեաց կ'ըլլան՝ զգալի կերպով քնոյ ժամանակնին կարճեցընելով։ Արաւ է որ աւելի երկայն ատեն աչուընին բաց կը մնայ, բայց ոչ երբեք հանգիստ և առողջ կեանք մը կ'անցընեն. ոչ երբեք ան աշխուժութիւնն և մտքի ոյժը կ'ունենան, ինչ որ հանգիստ և բաւական երկայն քնով։ Այլայ բան մը որ այնպէս մեր կեանքը հիւծէ մաշէ և փճացընէ և ժամանակէն առաջ ծերացընէ զմեզ, ինչպէս քնոյ պակասութիւնը։ Արկայն հսկումը ամենայն կերպով մեր կենացը խանգարիչ է. վասն զի կենսական կարողութիւնները շարունակ ցնդման մէջ կը մնան, գործարանաց աւերումն կը պատճառէ, կ'արագէ մեր կենաց հիւծումը, որով հիւանդացած բնութիւնը չկրնար վրայ դնել։ Աստ սովորութեան և կամ ըստ կլիմայից՝ մարսողութիւնը երբեմն աւելի կ'ընենք քնոյ մէջ քան թէ արթնութեան ժամանակ։

Աերակուրէն վերջը անմիջապէս պառկիլը կրնայ օգտակար ըլլալ ան մարդկանց որոնք ամէն օր չարաչար աշխատանաց մէջ են։ Տաք երկիրներու մէջ, կէսօրուան չափազանց ջերմութեանը պատճառաւ՝ որով մարսողութեան համար հարկաւոր եղած ուժը ստամոքսէն կը վերնայ, պէտք է որ անմիջապէս կե-

րակրէն վերջը քիչ մը քուն առնուի։ Տղայք, փափուկ կազմուածք ունեցող կանայք, մեծ մասն ուսումնականաց, և ընդհանրապէս ամէն մարդիկ որոնց որ բոլոր ջղային մասունքը սաստիկ փոփոխական է, լաւ մարտելու համար քնոյ կը կարօտին։ Անոյ բնութիւնը աւելի ինքն իրեն կը տիրէ, շատ աւելի զօրութիւն կուտայ մարսողական գործողութեան. իսկ ընդհակառակն արթնութեան ժամանակ գրգռմանց պատճառները որոնք ջղերը շարժման մէջ կը ձգեն՝ գրեթէ ամէն վայրկեան կը նորոգուին։

Արկրիս օրական շարժումը գործարանաւոր կազմութեան վրայ զգալի ազդեցութիւն մը ունի։ Վիտուաժ է որ ամէն մարդ և գլխաւորաբար անոնք որ ամենափոփոխ ջղային կազմուածք ունին՝ ըստ զանազան դրից արեւու՝ վրանին փոփոխութիւնք կը տեսնուին։ Այս բանս իրիկուան դէմ աւելի որոշ կ'երևնայ, երբոր թեթեւ ջերմ մը մարդուս երակացը զարկը կ'արագէ, և յոգնածութիւն մը բերելով վրանիս՝ կ'իմացընէ թէ հանգստեան կարօտութիւն մը ունինք, այս յօժարութիւնը անզգալապէս կ'աճի ինչուան կէս գիշեր։ Այլ ջերմութիւնը օգտակար է, որովհետեւ անով մարմնոյն հիւթերը կը զտուին։ Այսպէս կը հետեւի որ սովոր փոխանակ գիշերային հանգստեան կը հսկէ՝ աս սովորական ընթացից ջերմութեան ժամանակ որով հիւթերը կը բաժնուին ու կը զտուին, այնպիսին ներքին շարժմանց պատրաստութիւնը կը խանգարէ ու տակնուվրայ կ'ընէ՝ որոնք այնչափ օգտակար պիտի ըլլային, ուստի և զանազան հիւանդութեց դուռ կը բանայ։

Հուֆլանտ գերմանացի իմաստուն բժիշկը կ'ըսէ թէ տարեց մարդիկ կանուխ ելլել կը սիրեն։ Աւելի անգղիացին ալ որ մասնաւոր գործնական դրութեան մը հիմնադիր է, և միանգամայն կարգէ դուրս հանձարի տէր և մեծանուն, անանկ համոզուած էր այս բանիս կարեւորութեան, որ սովորութիւնը րաւ էր առաւօտանց կանուխ ել-

լելը, և իբրեւ հաւատոյ մաս կը համարէր. և այսպէս ինչուան 88 տարի կեանք ունեցաւ: Իրեն գործնական առածը լաւ է որ հոս յիշենք՝ ի խրատ ոչ միայն ուշ ելլող ծուլից այլ և չափազանց ջա-

նացողաց որ զբնութիւնը չափաւոր քու- նի պէս հարկաւոր բանէ մը կը զրկեն: Կանոնաւ անհողին հոնել և կանոնաւ ալ ելելէ՝ հարգուաւ առողջութիւն, ճիւղա- լիւն և իմաստութիւն կը պարգեւէ: 1

Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ Ա Կ Ի Յ

Արևելահայ վերջին խնդիրն ու պատերազմը 1:

1855 — ՅՈՒՆՈՒԱՐ

5. Զօրաց պատրաստութեանը վրայօք Աւս- տրիոյ ըրած խնդրոյն Բրուսիոյ դահլճին տուած պատասխանը (Տ. 24 Դեկտ. 1854). Բրուսիան վտանգ մը չտեսներ Աւստրիոյ՝ քանի որ այս վեր- ջինս պաշտպանողական վիճակի մէջ կեցած է. և հետեւաբար անօգուտ կը սեպէ զօրաց պատրաս- տութիւնը. Բրուսիան Նոյեմբերի 26ին դաշնա- դրութիւնը ըրած ժամանակ կը համարէր որ Աւս- տրիոյ արևմտեան պետութեանց հետ ըրած դաշ- նագրութեանցը ինքն ալ տեղեակ ըլլայ, իսկ արդ- խել մը ժամանակ անցաւ վրան ու դեռ բան մը իմացած չէ՝ Բրուսիան ուրիշ բան չկրնար ընել, բայց եթէ Գերմանական ընդհանուր դաշնակցու- թեան կանոնացը վրայ հաստատուն կենալ. այսու ամենայնիւ, իբր մեծ տէրութիւն, կը պահանջէ իր իրաւունքը, և կ'ուզէ որ դաշնագրութեանց մէջ ինչ փոփոխութիւն որ ըլլայ՝ ինքն ալ, իբր Եւրոպական տէրութիւն, տեղեկութիւն ունենայ այն փոփոխութեանցը: — Նոյն միջոցը Մանդայ- ֆէլ պաշտօնագիր մը կը խրկէ Բարիզի ու Լոնտո- նի դեսպանացը, որուն գլխաւոր նիւթն էր Բրու- սիոյ՝ իբր եւրոպական մեծ տէրութիւն ունեցած իրաւունքը պաշտպանել: — Գաղղիոյ արտաքին գործոց պաշտօնէին Պեռլին կեցող կայսերական պատուիրակ Մուսգիէ մարքիզին գրած պա- տասխանը. — Բրուսիոյ մեծ տէրութիւն ըլլա- լուն վրայ ոչ ոք տարակոյս հանած է, բայց այն- պիսի իրաւունքէն՝ պարտքերն ալ հետեւաբար ան- բաժանելի են: Գաղղիան, Անգղիան և Աւստրիան չեն կրնար հաւանիլ որ տէրութիւն մը ամենայն հանդիպած դէպքերուն մէջ ինքզինք օտար սեպե- լով՝ այն դիպուածոց վախճանին հասնելու ինքն- իրեն նոր ճամբայ մը բռնէ:

7. Կորչաքով Ռուսիոյ արտաքոյ կարգի վէն- նա խրկուած պատուիրակը, կը յայտնէ որ իշ- խանութիւն առած է ընդհանուր դաշնագրու- թեան մը վրայ խօսելու, հիմն սեպելով ծանու- ցեալ չորս պայմանները. հետեւեալ մեկնութիւնը աւելով անոնց. Ա. Ռուսիոյ կայսերութեան Մու-

տաւիոյ ու վալաքիոյ վրայ ունեցած առանձին պաշտպանութիւնը դադրի: Բ. Դանուբի նա- լարկութիւնը վեննայի դաշնագրութեան համե- մատ ազատ ըլլայ. Գ. 1841ին Յուլիսի 13ին դաշ- նագրութիւնը նորէն աչքէ անցուի, որպէս զի Օսմանեան կայսերութեւնէ տէրութիւնը եւրոպական հաւասարակշռութեան ամբողջապէս կապուի: Դ. Զօրս տէրութեանց միաբան պաշտպանութիւ- նը, որպէս զի ամենայն քրիստոնեայ հպատակաց կրօնական արտօնութիւնները անխախտ պահուին: Իսկ երրորդ պայմանին վրայօք պատրաստ է (Կորչաքով) իշխանը խաղաղութեան պաշտօնա- կան խորհրդոց մէջ միջոցներ ընդունելու, որով զրցուած Ռուսիոյ Սև ծովուն մէջ ունեցած առա- լելութեանը չափ մը դրուի. բաւական է որ այն- պիսի միջոցներ առաջարկուին որ Ռուսիոյ կայ- սերութեան մէջ ազատ իշխանութեանը իրաւան- ցը չդաշին:

14. Բրուսիոյ ամսոյս 5ին տուած ծանուցա- գրին Աւստրիոյ կողմանէ տրուած պատասխանը, և նոյն միջոցին Պուլ կոմսին Գերմանիոյ այլ և այլ տէրութեանց գրած պաշտօնագիրը: — Աւստրիա չատ կը ցաւի, որ իր 1854ին Դեկտեմբեր 12 ը- րած խնդրոյն Բրուսիա մտիկ չըրաւ: Բայց ինքը նորէն կը կրկնէ նոյն խնդիրը դաշնակցաց զօրաց մէկ մասին պատրաստութեանը վրայ. և այս իր խնդրոյն հաստատութիւն կ'առնու 1854ին Դեկ- տեմբեր 9ին դաշնակցութեան որոշմունքը: Ռու- սաց կողմանէ Աւստրիոյ դէմ յարձակման վիճակը դադրած չէ. և Ռուսիոյ ամսոյս 7ին եղած խոր- հրդոյն մէջի տուած յայտարարութիւնները իրեն բաւական ապահովութիւն չսեպեր: — Այս պաշ- տօնագրին հետ Աւստրիան մտերմական թուղթ մը կը խրկէ իրեն խորհրդակից եղող Գերմանական տէրութեանց, որուն մէջ կը խնդրէ որ եթէ Բրու- սիան դեռ տարակուսական քաղաքականութեան մէջ կենալու ըլլայ՝ ասանք իրեն օգնեն, և թէ որ պատերազմ բացուի՝ իրենց զօրքը կայսեր հրամա- նագրութեան տակը դնեն. այս պայմանով որ ա- նոնց երկիրը իրենց ամբողջութեանը մէջ կը մնան, և թէ որ խաղաղութիւն ըլլայ՝ իրենց ըրած զոհին համեմատ փոխարէն կ'ըլլուի:

15. Փետրուարի 1էն սկսեալ Ռուսաց Սև ծո- վուն մէջ եղած նաւահանգիստները՝ Գաղղիոյ և Մեծին Բրիտանիոյ միացեալ նաւախումբին կող- մանէ պաշարման վիճակին մէջ կը դրուին:

17. Պարոն Մանդայֆէլի շրջաբերական պաշ-

1 Տես հտ. ԺԳ, երես 15, 92, 159, 191, 223, 255, 286, 334. հտ. ԺԴ, երես 11, 82, 129, 162, 227, 275, 307, 355, 371: